

GABRIEL TALMAȚCHI, *Monetăriile orașelor vest-pontice Histria, Callatis și Tomis în epoca autonomă – iconografie, legendă, metodologie, cronologie și contramarcare*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2011.

Lucrarea de față* reprezintă prima încercare de sinteză din istoriografia românească asupra monetărilor orașelor grecești vest-pontice dobrogene, în epoca autonomă. Tema respectivă este una foarte vastă și presupune filtrarea unei cantități impresionante de material monetar, din epoci diferite și extrem de diversificat, precum și parcurgerea unei bibliografii exhaustive. Autorul, un reputat numismat, este pe deplin familiarizat cu acest domeniu de cercetare, mărturie stând, în acest sens, numeroasele cărți și articole publicate în țară și străinătate, de-a lungul timpului.

Cartea este structurată în zece capitole, precedate de o *Prefață* și un *Cuvânt înainte*, având la final, *Bibliografie*, *Rezumat* și *Anexe*. În câteva pagini introductive (p. 13–16) se face referire la proveniența pieselor care au stat la baza cercetării și se oferă explicații utile, cu privire la maniera în care va fi abordat subiectul. Volumul reprezintă o formă dezvoltată a tezei de doctorat, susținută la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, sub îndrumarea profesorului Virgil Mihăilescu-Bîrliba. Același profesor este semnatul unei *Prefețe* elogioase la începutul lucrării (p. 11–12).

Primele două capitole (p. 25–57) au menirea de a ne introduce în studierea temei propriu-zise. Se

evocă rolul colecționarilor și al colecțiilor numismatice dobrogene, multe dintre ele ajunse în patrimoniul cultural național. Istoricul cercetărilor conține principalele contribuții ale specialiștilor români și străini, de la sfârșitul secolului al XIX-lea până în prezent. Reconstituirea istoriei politice și economice a centrelor pontice, până la cucerirea romană, se realizează într-o manieră condensată și ține cont de cele mai recente descoperiri și interpretări arheologice și epigrafice. Ne-au atras atenția semnalările de inscripții care menționează monede, dar valorificarea potențialului numismatic al acestor documente este abia la început.

Cel de-al treilea capitol (p. 59–77) discută despre vârfurile de săgeți – semne monetare, subiect care a fost tratat pe larg de către autor într-o monografie recentă (2010). Reținem opiniile cu privire la simbolistica pacifistă a pieselor grecești, din prima grupă, sugerată de forma aparentă de frunze de măslin; vârfurile de luptă modificate, din cea de-a doua grupă, ar putea fi atribuite autohtonilor, interesați de procurarea semnelor de schimb. Data de emisie a acestor semne monetare este apreciată la mijlocul secolului al VI-lea î.Hr., sau chiar mai devreme, în deceniile patru și cinci ale secolului, pe baza contextelor arheologice în care apar (a se vedea mai ales descoperirile de la Argamum și Tomis). Rolul lor a fost, în primul rând, unul economic, fiind folosite ca forme de plată în mediul grecesc și în spațiul elen de influență.

---

* Acest material a fost elaborat cu sprijinul unui grant acordat de Consiliul Național al Cercetării Științifice din România, CNCS – UEFISCDI, în cadrul proiectului cu numărul PN-II-ID-PCE-2011-3-0054.

Nucleul cărții îl constituie, fără îndoială, capitolele dedicate celor trei ateliere vest-pontice: Histria (p. 89–343), Callatis (p. 345–435) și Tomis (p. 437–500). Un excurs documentat asupra trăsăturilor procesului monetar, desfășurat în spațiul elen de-a lungul a șapte secole, servește drept introducere. Salutăm inițiativa autorului, vizibilă pe tot parcursul lucrării, de a sincroniza cercetarea numismatică a arealului dobrogean al Mării Negre cu structuri teoretice generale ale lumii grecești, existente în literatura de specialitate. În cazul fiecărui oraș sunt analizate, într-o manieră detaliată, iconografia, legenda, metrologia și cronologia emisiunilor monetare.

Cu puține excepții, reprezentările de pe monedele vest-pontice au beneficiat prea puțin de atenția specialiștilor români, dacă ne raportăm la bibliografia internațională vastă asupra subiectului. Imaginile prezente pe aceste emisiuni se înscriu în iconografia monetară greacă, din perioadele cărora le aparțin, chiar dacă realizare este, pe ansamblu, una inferioară din punct de vedere al calității. Acestea au fost create, la început, de meșteri gravori aduși din alte centre, ulterior fiind folosiți meșteri artizani locali. Au fost alese reprezentări ale zeilor și eroilor din panteonul local al cetăților, însoțite de atributele specifice, dar și simboluri vegetale și animale specifice zonei. La originea lor se aflau, de cele mai multe ori, creații din alte domenii ale artei locale (sculptura, arhitectura). Clasificările pe tipuri, în cadrul fiecărei monetării, sunt foarte detaliate și țin cont de cele mai recente monede cunoscute (de exemplu tipul histrian „Proră” etc). Identificarea și categorisirea emisiunilor histriene din argint, considerate a fi copii sau imitații se face mai ales pe baza argumentelor iconografice, alături de alte criterii. Piesele din prima grupă (cu patru variante) sunt atribuite coloniei milesiene, iar cele din grupa următoare (cu două variante), ar fi fost realizate în atelierele autohtonilor (așezarea getică de la Adâncata este considerată un candidat potrivit) sau cu ștanțe „itinerante”, de către meșteri greci.

Subcapitolele dedicate legendelor de pe emisiunile pontice surprind dimensiunile impresionante ale muncii depuse de autor la realizarea acestei lucrări. Acestea se fundamentează pe o bază de date concrete, exhaustive, care conține informații despre câteva mii de monede adunate de-a lungul timpului, din publicații de specialitate, cataloage de licitații, colecții publice sau private și chiar de pe piața de antichități. Pentru fiecare dintre piesele studiate există referințe bibliografice, în note, care pot fi verificate, ceea ce confirmă rigurozitatea cercetării. Analiza numeroaselor semne epigrafice de pe monede (sigle, monograme, prescurtări) a permis identificarea a peste 150 de magistrați însărcinați cu baterea lor (22 la Histria, 59 la Callatis și 76 la Tomis). Încercarea de reconstituire ipotetică a numelor acestora se întemeiază, mai ales, pe tabelele antroponimelor grecești, din vestul și nordul Pontului, întocmite de către V. Cojocar. Semnele magistraților ar putea indica o anumită succesiune în timp, dar alte indicii cronologice concrete sunt dificil de extras. S-a observat prezența numelui aceluiași oficial pe mai multe tipuri monetare, probabil

contemporane, precum și existența unor serii longevive, pe care apar mai multe sigle.

Pentru rezolvarea problemelor ponderale și de sistem monetar a emisiunilor pontice, autorul folosește metode statistice, după modelul propus de către Ch. Carcassonne. Suntem avertizați asupra limitelor, obiective de cele mai multe ori, ale aplicării unor astfel de formule matematice pe un material monetar disparat, care are o ordine de distribuție relativă și care conține grupuri (ponderale) cu o variabilitate extremă. Prin maniera de constituire a eșantionelor (marea majoritate a pieselor fac parte din tezaure) s-a urmărit, pe cât posibil, restrângerea arbitrariului în cercetarea întreprinsă.

Calcularea greutateilor se realizează pe tipuri și serii, iar în interiorul acestora, separat, pentru piesele cu anumite sigle și monograme. Datele numismatice sunt prezentate în tabele și beneficiază de reprezentări grafice. Chiar dacă lipsesc trimerurile bibliografice pentru tabelele metrologice, autorul a avut grijă să nu dubleze prezența aceluiași exemplar. S-a urmărit identificarea sistemelor ponderale adoptate de cele trei centre emitente și succesiunea lor. Pentru fiecare tip monetar în parte s-au stabilit grupe ponderale detaliate, multe dintre acestea fiind delimitate în premieră. Concluzii interesante se desprind din studierea comparativă a valorilor calculate pentru grupe, prin urmărirea similitudinilor și a diferențelor dintre acestea. În unele cazuri se apelează la confruntarea cu datele oferite de tabelele ce cuprind pondurile monedelor cu magistrați monetari, din același tip. Fără îndoială, ne aflăm în fața uneia dintre cele mai complexe analize ponderale a emisiunilor pontice, cu rezultate remarcabile. În funcție de noi descoperiri monetare, aceste serii de date, flexibile și ușor modificabile, vor fi ușor de completat.

Contribuțiile lucrării în domeniul cronologiei emisiunilor pontice sunt unele valoroase. Ele se întemeiază pe comparația cu fenomene monetare din alte areale ale lumii grecești, pe interpretarea contextelor arheologice ale descoperirilor, pe asocierilor diferitelor specii monetare în tezaure și țin cont de rezultatele anterioare, desprinse din analiza iconografiei, legendelor și greutateilor monedelor. Astfel, se susține prelungirea duratei de batere a pieselor histriene din argint, de tipul „cu două capete imberbe” până în cursul secolului al II-lea, în categoria emisiunilor târzii fiind incluse majoritatea exemplarelor cu greutate redusă și cele *fourrée*. Schițele cronologice propuse pentru tipurile monetare din bronz ale celor trei ateliere sunt plauzibile și au la bază studierea comparativă a depozitelor care conțin monede vest-pontice, singure sau asociate cu alte piese grecești. Unele dintre aceste descoperiri sunt recente, fiind acum menționate pentru prima dată în literatura de specialitate, după cunoștințele noastre: Poiana Teiului (punctul „Valea Teilor”) (jud. Tulcea) (p. 340), Isaccea (punctul „Movilele Dese”) (jud. Tulcea) (p. 341), Tulcea (la 2 km de oraș) (p. 341), Constanța (înainte de 2000) (p. 499) etc.

Piesele din aur și din argint, de tip pseudo-Alexandru al III-lea și pseudo-Lysimach sunt tratate

într-un capitol separat (p. 501–547). La fel ca în cazul celorlalte emisiuni autonome se discută, pentru fiecare atelier, iconografia, legenda, monogramele și siglele și cronologia. Se cunosc, însă, puține asemenea piese, astfel că baza de date obținută este una relativ restrânsă, iar ponderea subiectului în economia lucrării este destul de redusă. Unele descoperiri mai vechi (i.e. Anadol) sunt în continuare analizate și reinterpretate. Altele, precum cele recuperate de autoritățile române în ultimii ani, din zona Munților Orăștiei, așteaptă să fie publicate. Din păcate, informațiile mai vechi sau mai noi despre tezaur de mari dimensiuni din aceeași regiune și din Dobrogea (probabil de la Cumpăna, jud. Constanța) nu vor putea fi valorificate. În absența unor asemenea date, cele trei ateliere par să fi avut un rol marginal în baterea de stateri postumi. Se reduce în discuție și ipoteza „veridică” a emiterii acestor piese în exteriorul respectivelor monetării, fie într-un centru mai mare, fie în zona greco-macedoneană, unde au fost imprimate sigle și monograme cu diferite semnificații.

Următorul capitol discută un subiect foarte puțin cunoscut, cel al contramarcării pieselor vest-pontice (p. 549–571). Sunt înregistrate principalele contramărci cunoscute, pe tipurile monetare din argint și, mai ales, din bronz ale celor trei ateliere. Prezența unora dintre aceste semne pe emisiuni cu proveniență incertă (diverse piese „scitice” sau „macedonene”) ar constitui indicii pentru atribuirea lor centrelor dobrogene. Identificarea unor repere cronologice în contramarcarea monedelor pontice este foarte dificil de realizat. Cel mai probabil, folosirea acestui procedeu s-ar fi realizat în cursul secolelor II–I î.Hr., când cetățile întâmpinau dificultăți în procurarea resurselor de metal, necesare baterii unor noi emisiuni. S-ar putea delimita două perioade distincte, când au fost aplicate contramărcile mari, aproape pe toată suprafața monedei și, respectiv, cele de mărimi medii și mici, deseori suprapuse. În unele dintre aceste

ultime situații s-a reușit stabilirea ordinii în care au fost imprimate. Cercetarea acestei teme a fost începută, dar studiile viitoare vor trebui să lămurească numeroase aspecte care țin de rolul, originea sau cronologia contramărcilor de pe monedele pontice.

În ultimul capitol (p. 573–583) sunt prezentate, într-o manieră succintă, principalele rezultate obținute de autor, de-a lungul investigației sale. Lista bibliografică (p. 585–660) are dimensiuni apreciabile și conține aproape toate publicațiile cunoscute, din țară și din străinătate, cu privire la acest subiect. Lor li se adaugă lucrări fundamentale din domeniul numismaticii grecești, cataloage de colecții și de licitații, precum și adrese electronice ale unor baze de date, de pe internet. Rezumatul amplu (p. 661–680) este redactat în limba engleză, pentru fiecare capitol în parte și facilitează accesul specialiștilor străini la o bună parte din conținutul cărții. Foarte utilă ar fi fost întocmirea unor indici de orice fel, care să îndrume cititorul. Ilustrația conține 63 de planșe bilingve, în care au fost selectate și incluse imagini elocvente pentru înțelegerea textului, foarte bine realizate din punct de vedere tehnic.

Lucrarea domnului Gabriel Talmațchi se remarcă prin densitatea informațiilor acumulate, prin metoda de cercetare clară, sistematică și minuțioasă folosită, prin soluțiile originale propuse și prin rezultatele convingătoare obținute. În momentul de față, ea fixează stadiul cunoștințelor noastre despre monetăriile celor trei cetăți pontice și sugerează direcțiile viitoare de cercetare ale acestui subiect. Prin apariția acestei cărți încep să prindă contur așteptările specialiștilor din domeniul numismaticii cu privire la redactarea unor *Corpus*-uri individuale de emisiuni ale atelierelor grecești din Dobrogea

LUCIAN MUNTEANU